

Tartalom

TOVÁBBKÉPZÉS	
Fejleszthető (tervezhető) egészség	2
Módszertani útmutató egészségtervekhez – II. rész <i>Solymosy József Bonifác, Dr. Kishegyi Júlia</i>	
FELMÉRÉSEK	
Fiatalok szexuális magatartása – I. rész	12
Veszélyeztetett korú diákok prevenció igényei és szükségletei Iskola – egészségfejlesztés – szexedukáció <i>Dr. Simich Rita, Fábíán Róbert</i>	
A „Családi életre nevelés” mint kulcsfontosságú, nemzetmentő nevelési terület tanításának lehetőségei szakköri kereteken belül, középiskolás tanulók részére <i>Tamásné Marek Erika, Prof. Dr. Simon Tamás</i>	16
A válás hatása a gyermekekre és a szülő–gyermek kapcsolatra <i>Soós Dr. Kiss Zsuzsanna PhD, Nagy Noémi, Szilák Ágnes</i>	22
A sport által egészségfejlesztés gazdasági jelentősége <i>Paár Dávid PhD-hallgató</i>	31
Középiskolás fiatalok sportolási szokásai szociodemográfiai tényezők tükrében <i>Bollók Sándor PhD-hallgató, Takács Johanna PhD-hallgató</i>	38
RECENZÍÓ	
Dr. Decastello Alice: Mediáció az egészségügyben <i>Prof. Dr. Schmidt Péter</i>	47
KITÜNTETÉS	
Prof. Dr. Schmidt Péter Batthyány–Strattman-díja	48
AZ EGÉSZSÉG ÜGYE ANNO ÉS MOST	
Amikor már nagy a baj – Mentők Budapesten <i>Bilics Edit, Solymosy József Bonifác</i>	49

Health
Development

EGÉSZSÉG- FEJLESZTÉS

Az Országos Egészségfejlesztési Intézet
folyóirata.

A lap alapítói: prof. dr. Métényi János,
prof. dr. Vilmon Gyula

A szerkesztőbizottság tagjai:
prof. dr. Balázs Péter,
dr. Gyárfás Iván, prof. dr. Hollán Zsuzsa,
dr. Kovács Attila, prof. dr. Molnár Péter,
prof. dr. Simon Tamás

Főszerkesztő: Gábor Edina

Felelős szerkesztő:
prof. dr. Simon Tamás

Vezető szerkesztő:
Balogh-Háromszéki Zsuzsanna

Szerkesztőség: OEFI,
1096 Budapest, Nagyvárud tér 2.
Levelezési cím: 1437 Budapest, Pf. 839/3.
Telefon: (1) 428-8272.
Fax: (1) 428-8273.
E-mail: titkarsag@oeffi.antsz.hu
Honlap: www.oeffi.hu

Kiadja:
az Országos Egészségfejlesztési Intézet.
Terjeszti:
előfizetésben a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága,
1080 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán,
a kézbesítőknél,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06-80-444-444
Megjelenik kéthavonta.
Egy példány ára 2000 Ft.
Előfizetési díj egy évre 12 000 Ft,
fél évre 6000 Ft.
Index: 25 214, ISSN 1786-2434

Tipográfia és tördelés:
Reneszánsz Tipográfiai Műhely
Nyomdai munkálatok:
Porszinter Nyomda
1033 Budapest, Benedek Elek u. 1–3.

Országos
Egészségfejlesztési
Intézet

A válás hatása a gyermekekre és a szülő-gyermek kapcsolatra

Soósné Dr. Kiss Zsuzsanna PhD, főiskolai docens¹,
Nagy Noémi védőnő,
Szilák Ágnes védőnő²

¹Semmelweis Egyetem, Egészségtudományi Kar, Egészségfejlesztési és Klinikai Módszertani Intézet,

Egészségtudományi Klinikai Tanszék

²Hernád Védőnői Szolgálat

Bevezetés

A házasság, mint többézer éves múlta visszatekintő intézmény, napjainkban egyre inkább meginogni látszik. A hazai és nemzetközi statisztikák egyértelműen bizonyítják a családok felbomlásának növekvő tendenciáját (17, 21, 23; 1. ábra). A házasságok leggyakrabban a házasságkötést követő 5–9 év között válnak el. Ennek a jogi aktusnak jellemzően kiskorú résztvevői is vannak, Magyarországon évente körülbelül 30.000 gyermek érintett (2).

A házasságok szinte rutinszerű felbontása háttérben többek között a család funkcióinak, a családi életciklus eltolódásainak és a családra vonatkozó társadalmi normáknak a változása áll. A családnak alapvetően öt fontos funkciója (termelési, fogyasztási, reprodukciós, a gyermekek szocializációja, a felnőttek pszichés védelme) volt. A gazdasági funkciók gyengülnek, a gyermekek szocializációja és a felnőttek pszichés védelme területén egyre inkább teret hódítanak az intézményes megoldások. A modern társadalmakra jellemző élettársi kapcsolatok népszerűsége azzal magyarázható, hogy nagyobb szabadságot ad, mint a házasság, nincs papír, amely összeköti a feleket, a kapcsolat kudarca esetén könnyebb kilépni belőle. A családi életciklusok mentén történő változások jelentősek. Megnőtt a születéskor várható élettartam, egy házaspár akár 40–45 évig is együtt élhet. Az „üres fészék” időszaka átlagosan 15–20 évre emelkedett. Az utódok „kirepülését” követően sokan szembeülnek azzal, hogy a gyermeknevelés miatt addig háttérbe szorult párjuk szinte idegen számukra, az előttük álló évek elviselhetetlennek tűnnek, a gyermek sem jelent már összetartó erőt, így sokan a kapcsolat helyreállítása helyett a válás mellett döntenek (1, 24). A változásokban a női emancipáció szerepe is jelentős. A karrierépítés, a munka mellett sokszor nem marad energia a családon belüli problémák kezelésére. A munkába állásnak köszönhetően a nők kevésbé vannak a férfiakra utalva, s gyakran nem látják értelmét, hogy életük végéig egy rossz házasságban vegetáljanak (2, 3, 26, 28).

Komoly problémát jelent a nemek egymással szemben támasztott túlzott elvárása, amit a média által sugárzott tökéletes nő és férfi képe csak tovább nehezít. Sokan nem elégednek meg egy nem tökéletes, de jól működő kapcsolattal, ehelyett újra és újra fejest ugranak egy kezdetben ígéretesnek tűnő párkapcsolati helyzetbe, s mindeközben megfedkeznek arról, hogy mintaként szolgálnak gyermekeik számára (3, 19).

A válás nem egyszeri esemény, hanem hosszú folyamat, amelynek két fő szakasza a döntéshozatal (a válás első megfontolásától a tényleges különválásig) és az alkalmazkodás (kialakul a válás utáni új életvitel viszonylagos stabilitása és az ezzel harmóniában lévő stabil identitás) fázisa. A válási folyamatok a jogi és gazdasági válás, az érzelmi leválás, a szülő-gyermek kapcsolat újradefiniálása és a társas kapcsolatok átrendeződése (5).

A válás alatt átélt események befolyásolják a gyermekek egészségét, jövőképét, a kedvezőtlen válási tapasztalatok távlati hatásaként csökkenhet a házasságkötési és gyermekvállalási kedv, a szülőktől átvett helytelen konfliktuskezelő stratégia miatt nagyobb az esélye, hogy majdani saját házasságuk is felbomlik (3, 4, 7, 8).

A fenti tények önmagukban is indokoltá teszik a téma kutatását, és prevenciós javaslatok megfogalmazását.

A kutatás bemutatása

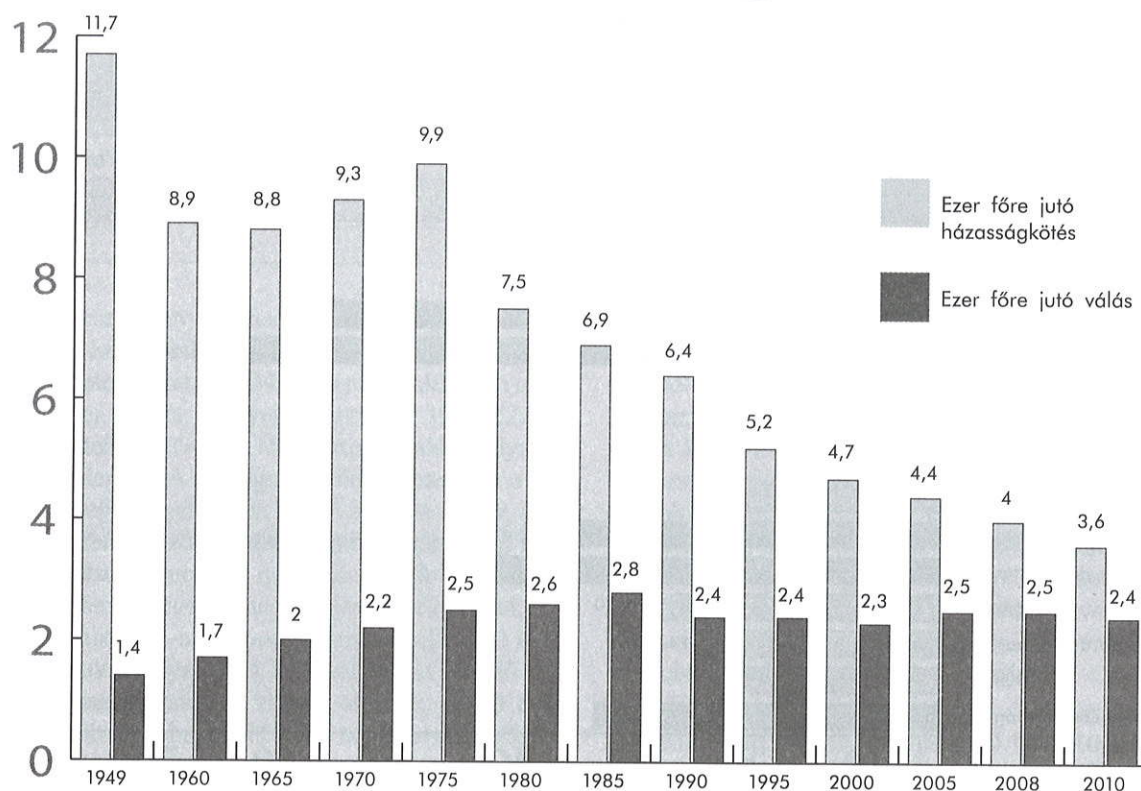
Célkitűzés

A szülők válásának gyermekekre gyakorolt hatását vizsgáló kutatásunk során olyan diákok véleményére voltunk kíváncsiak, akiknek szülei elváltak, és életkorukat tekintve már kissé közelebb állnak a felnőtté váláshoz, a családalapításhoz.

Kutatásunk célja annak feltárása, hogy az elvált szülők gyermekei hogyan élik meg szülei válását, a szülők által a válás során tanúsított magatartás befolyásolja-e a válás fel-

1. ábra

Ezer főre jutó házasságkötések és válások száma Magyarországon (1949–2008)

dolgozásához szükséges időt, jellemzően melyik szülőnél maradnak és van-e beleszólásuk az elhelyezésükre vonatkozó döntésbe? Keressük a választ arra, hogy vannak-e olyan gyermekek, akiknek nemcsak a válással, hanem azzal egyidejűleg a lakóhelyváltozással is meg kell küzdeniük, s vajon ez a váltás megváltoztatja-e a gyermek és a távolélő szülő kapcsolatát? Megvizsgáljuk, hogy a szülők válása utáni első új, komoly párkapcsolat hogyan befolyásolja a szülő–gyermek viszonyt? Vizsgáljuk továbbá, hogy a válást követően jelentkeznek-e a gyermekeknél testi, lelki vagy magatartásbeli tünetek, betegségek, s ha igen, melyek a legjellemzőbbek, vajon a válást közömbösen vagy pozitívan fogadó gyermekek között is találunk tünezhordozókat? Megvizsgáljuk azt is, hogy a nemek tekintetében mutatkoznak-e tünetbeli különbségek, vannak-e, illetve ha vannak, melyek a fiúknál és a lányoknál jelentkező tipikus problémák?

Módszer és minta

Kvantitatív, kérdőíves vizsgálatunkat két dabasi és egy-egy, Dabas vonzáskörzetéhez tartozó település, Ócsa és Örkény középiskoláiban végeztük 2008. május–június hónapban. A célpopulációt olyan 9–12. évfolyamos diákok alkották, akiknek szülei elváltak vagy külön éltek. A kritériumoknak megfelelő 140 tanuló közül 112-en adtak értékelhető választ, ez 80%-os válaszadási arányt jelent. A megkérdezettek 65%-a volt lány (73 fő), 35%-a fiú (39 fő). A diákok 47,3%-a gimnáziumban,

42,0%-a szakközépiskolában, 10,7%-a szakiskolában végezte tanulmányait. Átlagéletkoruk 16,13 év, a legfiatalabb 14, a legidősebb 20 éves, a váláskor átlagosan 9,01 évesek, a legfiatalabb 1, a legidősebb 18 éves volt.

Empirikus kutatásunk alapját egy saját szerkesztésű, zárt és nyílt kérdéseket egyaránt tartalmazó kérdőív szolgálta. Az előzetesen próbainterjúk alá vetett kérdőív végleges formája 13 zárt és 7 nyílt kérdést tartalmazott. Az adatfeldolgozás Microsoft Excel program segítségével, matematikai és statisztikai módszerek alkalmazásával történt. Kutatásunk során mindig betartottuk a kutatásetikai szabályokat. Az adatfelvételhez az intézmények vezetői is hozzájárultak. A kérdőíveket a diákok önkéntesen, anonim módon töltötték ki.

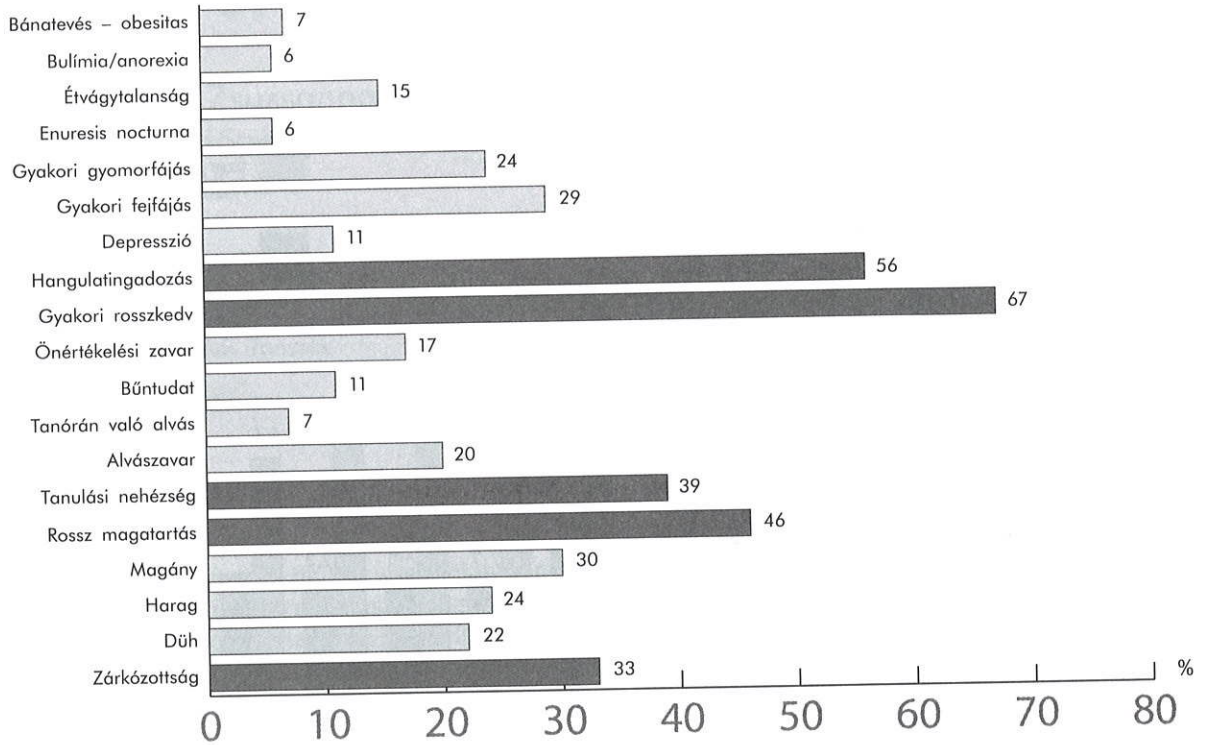
Eredmények

Változások a gyermekek életében, a szülő–gyermek kapcsolatban

A válás tényének fogadása tekintetében megoszlottak a gyermeki reakciók. A diákok több mint fele (54,4%) fogadta egyértelműen negatívan (haraggal, szomorúsággal) szülei válását. 28,8%-uk közönyt, 13,4%-uk megkönnyebbülést érzett, 3,4%-uk kifejezetten örült a változásnak. A diákok egyik fele a válást feszültséggel teli folyamatként élte meg, másik fele úgy ítélte meg, hogy szülei kulturáltan próbálták ezt a helyzetet megoldani (1. táblázat). 1/3–1/3 arányban sikerült a válást

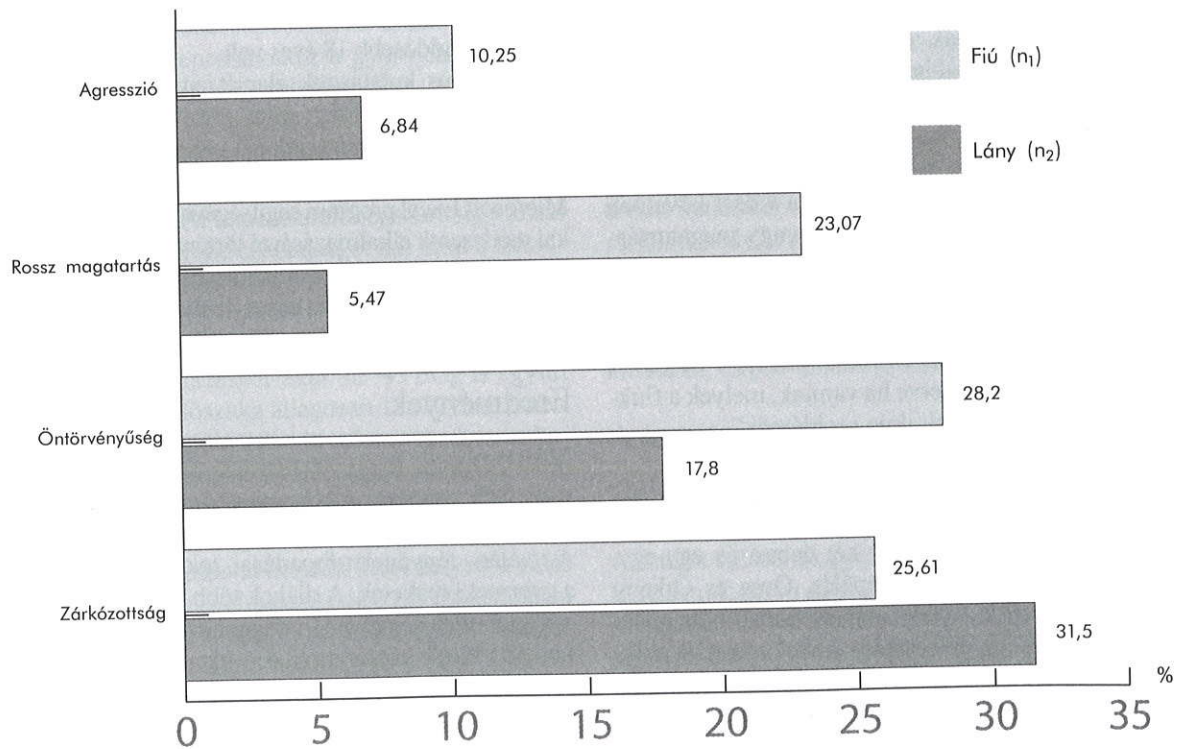
2. ábra

**A választ követően jelentkező tünetek
(n=112)**

3. ábra

**Magatartásváltozás nemek szerinti megoszlása
(n₁=39, n₂=73)**

1. táblázat

**A szülők válásának feldolgozásához szükséges idő
a válás minőségétől függően (N=112)**

A feldolgozás ideje	1 évnél kevesebb (%)	1–3 év (%)	4–6 év (%)	A mai napig sem (%)	Összesen (%)
A válás típusa					
Feszültséggel teli	14,3	10,7	5,4	19,6	50,0
Kulturált	21,4	8,9	4,5	15,2	50,0
Összesen (%)	35,7	19,6	9,9	34,8	100,0

1 éven belül, illetve 1–6 év alatt feldolgozniuk, míg ugyanilyen részben vannak azok, akik a mai napig nem tudták túltenni magukat a helyzeten. A tanulók 34,8%-a napjainkig nem tudta feldolgozni szülei válását, arányait tekintve ez 19,6% (22 fő) feszültséggel teli, 15,2% (17 fő) kulturált válási helyzetet megélő diákokat jelentett. A feldolgozási idő tekintetében a kétféle szituációt megélő gyermekek között a válást 1–3 év, illetve 4–6 év alatt feldolgozók között jelentős különbséget nem találtunk. A válást kulturáltan megoldó szülők gyermekeinek (21,4%) – a feszültségeket megélő gyermekekhez (14,3%) képest – több, mint 50%-al nagyobb arányban sikerült 1 éven belül megoldaniuk a helyzetet. A kulturált válást megélő diákok között magasabb arányban vannak olyanok, akik 1 éven belül, alacsonyabb arányban, akik a mai napig nem tudták feldolgozni ezt a traumát.

A 73 lányból 57 (78,1%) került az édesanyjához, 14 az édesapjához, 2 gyermeket nem a szülőknél helyeztek el a válás után. A 39 fiú közül 30 (76,9%) került az édesanyjához, 8 az édesapjához, 1 gyermeket szintén nem a szülőknél helyezték el. A 112 diákból 15-en vallották azt, hogy elhelyezésükre vonatkozóan a szülők nem vették figyelembe a véleményüket. Tizenegy esetben az apához kerülést akadályozták, közülük 5 gyermek érezte úgy, hogy megromlott a kapcsolata az édesanyjával. Négy tanulónál fordult elő, hogy az anyánál akart maradni, de az apánál helyezték el. Rájuk jellemző volt, hogy az apa–gyermek kapcsolat kivétel nélkül megromlott, holott a válás előtt 3-nak jó vagy nagyon jó, 1-nek átlagos volt az édesapjához való viszonya. A 15, akarata ellenére elhelyezett gyermekből 9-nek negatívan változott a kapcsolata az őt gondozó szülővel, közülük az apához kerültek mindegyikének megromlott a viszonya az apjával.

A 112 gyermek közül 25-öt a válási procedúra és a szülők költöztetése mellett a lakóhely változása is érintett. Közülük 15-en észleltek negatív változást a távol élő szülővel való viszonyukban, 8 esetben ugyanolyan maradt a kapcsolat, 2 fő a költözést követően pozitív változásról számolt be. A negatív élményekről számot adó 15 gyermek közül 4-nek a költözés előtt kifejezetten jó volt a kapcsolata érintett szülőjével, ami a településváltás után nagyon rossz lett. Ketten nagyon jónak ítélték a kapcsolatot, amiben kisebb minőségi romlást észleltek a költözés után. Három esetben nagyon jó viszony után közömbössé váltak egymás iránt. Hat gyermeknél az eleve semleges kapcsolat tovább romlott.

Az édesanyák 73,2%-ának lett új párkapcsolata, az édesapák esetén ez az arány 76,8%. A családok többségében vál-

tozatlan maradt a kapcsolat a vérszerinti szülővel/szülőkkal, harmaduknál megromlott, elhanyagolható azoknak a száma, akiknél javult a helyzet. Az anya–gyermek kapcsolat 48,8%-ban, az apa–gyermek viszony 59,3%-ban maradt változatlan. A kapcsolat negatívvá válása az édesanyák és gyermekek között gyakori veszekedésekben és az egymástól való eltávolodásban, az édesapák és gyermekek esetén kevesebb látogatásban, nem megfelelő kommunikációban, illetve a kapcsolat teljes megszakadásában nyilvánult meg leginkább. A jobbnak ítélt anya–gyermek, illetve apa–gyermek kapcsolatot a hatékonyabb kommunikációnak és a szülők nagyobb engedékenységének tudták be.

A válás hatására jelentkező tünetek

A gyermekeknel jelentkező tünetek megoszlását szemlélteti a 2. ábra. Annak ellenére, hogy a kiskorúak 45,6%-a közönyösen, megkönnyebbülve vagy pozitívan viszonyult a szülők válásához, a gyermekek 100%-a tünezhordozónak tekinthető, vagyis kivétel nélkül mindenkinél jelentkezett valamilyen tünet. Az 5 leggyakoribb probléma a gyakori rosszkedv, rossz közérzet, a hangulatingadozás, a rossz magatartás, a tanulási nehézség és a zárkózottság volt. A mindennapokat érintő gyakori rosszkedv a kutatásban részt vett diákok több mint felénél (67 fő), a gyakori hangulatingadozás a gyermekek éppen felénél (56 fő) jelentkezett. A gyakorisági rangsorban következő tünetek az iskolai teljesítmény területén okoztak problémákat, tanulási nehézségben (40 fő), rossz magaviseletben (37 fő) nyilvánultak meg, és a megkérdezettek több mint harmadát érintették. Zárkózottá vált, és ezt nehézségként érzékelte a tanulók több mint negyede (33 fő). A tünetek egy része orvosi beavatkozást is igényelt. A diákok 25,9–21,5%-a részesült orvosi kezelésben funkcionális eredetű *cephalalgia*, *colica abdominalis*, alvásprobléma és táplálkozási zavar/betegség (étvágytalanság, *anorexia nervosa*, *bulimia nervosa*) miatt. Kilencen jeleztek a mindennapi életben problémát jelentő agresszív megnyilvánulásokat. Hat-hat tanulónál jelentkezett regresszív formában az *enuresis nocturna*, új betegségként a *bulimia/anorexia nervosa*. Öt gyermeknél diagnosztizáltak olyan betegséget (1 lány *bulimia nervosa*, 1 fiú epilepszia, 2 lány és 1 fiú *ulcus ulcერი*), amiről a gyermekek úgy gondolják, hogy kialakulásukban a szülők válása is szerepet játszhatott.

Vizsgáltuk, hogy van-e különbség a tüneteinek mennyisége a válást semleges/közönyösen, pozitívan (öröm, meg-

könnyebbülés) vagy negatívan (harag, szomorúság) megélték között. Akik haraggal vagy szomorúsággal reagáltak az eseményekre, azoknál átlagosan 6, akik semlegesén vagy pozitívan, azoknál 5 tünet jelentkezett, a legmagasabb tünetszám 17 volt.

A tünetek 3 csoportra (magatartászavarok, az érzelmi élet változásai, funkcionális eredetű kórképek) osztása után nem-specifikusságra vonatkozó vizsgálatot végeztünk (3., 4. és 5. ábra).

A magatartásváltozások (3. ábra) tekintetében a fiúk negyedikét érintette az öntörvényűség, a zárkózottság, a rossz magaviselet, 10,25%-ukat az agresszió. A magatartásváltozások nagy része, mint az agresszió, a rossz magatartás és az öntörvényűség a fiúknál jelentkezett nagyobb arányban. A lányok harmada zárkózottá vált, ez a rájuk jellemző domináns magatartásbeli tünet. Szembetűnő különbség a két nem között, hogy a rossz magatartás több mint négyszer, az öntörvényűség 1,5-szer nagyobb gyakorisággal fordult elő a fiúknál.

Az érzelmi változások/zavarok tekintetében (4. ábra) a fiúknál dobogós helyen – gyakorisági sorrendben – a rosszkedv, a hangulatingadozás, és azonos arányban a düh–magány–önértékelési zavar állt. A lányoknál a rosszkedv, a hangulatingadozás és a magányosság került az első három helyre. Mindkét nemnél az utolsó két helyen szerepelt a depresszió és a büntudat. Az érzelmi élet tekintetében a két nemnél nem tapasztaltunk a magatartásbeli változásokhoz hasonlóan kiugró különbséget. Az ebbe a csoportba tartozó 8 tünet közül 4 (a gyakori hangulatingadozás, az önértékelés zavara, a büntudat és a düh) a fiúknál jelentkezett nagyobb arányban, a depresszió, a rosszkedv, a magányosság és a harag inkább a lányokra volt jellemző.

A funkcionális eredetű kórképek közül (5. ábra) a fiúk körében a leggyakoribb tünet a *colica abdominalis*, második helyre került – egyenlő előfordulási gyakorisággal – a táplálkozási zavar és a *cephalalgia*, a legkevésbé jellemző az *enuresis nocturna*. A lányok több mint negyede döntően *cephalalgia* miatt szenvedett, 17,8%, illetve 16,4%-ukat érintette a *colica abdominalis* és a táplálkozási zavarok. A 73 lány közül 2-nél diagnosztizáltak *enuresis nocturnat*. A funkcionális eredetű kórképek tekintetében – a magatartászavarokhoz hasonlóan – igaz, hogy a fiúk veszélyeztetettebbek. A táplálkozási zavarok 1,2-szer, a *colica abdominalis* 1,5-szer, az *enuresis nocturna* négyszer nagyobb gyakorisággal jelentkeztek náluk, mint a lányoknál. A lányok körében majd 1,5-szer magasabb volt a *cephalalgia* előfordulási gyakorisága.

Megbeszélés, javaslatok

A témához kapcsolódó szakirodalmakban (6, 9–16, 18, 25, 27, 29) ellentmondásos vélemények születtek arra vonatkozóan, hogy miként hat a válás a kiskorú elszennvedőkre. Ami bizonyos, hogy komoly veszteségként éri őket a család felbomlása. A megterhelés abból is adódik, hogy el kell szakadniuk egyik vagy mindkét szülőtől. A szakemberek szerint a szülők gyakran tanúsítanak éretlen, kulturálatlan magatartást, amely tovább nehezíti a helyzetet. Tipikus hibának számít a parentifikáció (a gyermek szülői alrendszerbe emelése),

a gyermek lojalitáskonfliktusba kényszerítése (a szülő saját oldalára állítja/kényszeríti a gyermeket), a másik fél hibázatása, durva jelzőkkel való illette. Többen hangsúlyozzák, hogy a lakóhelyváltás, a megszokott életszínvonal csökkenése, az új szülő(k) megjelenése és ezzel az ún. patchwork-család kialakulása a gyermeknek plusz terhet jelenthet.

Kutatásunkat a szülők válását megelőző, jelenleg középfokú tanulmányaikat folytató 112 diák körében végeztük, 4 középiskolában, teljes körű lekérdezéssel. Megállapításaink az adott mintára érvényesek, de úgy gondoljuk, hogy kutatási eredményeink sok hasznos információval bírnak.

A kutatásban részt vettek váláskor betöltött átlagéletkora 9,01 év, a válási procedúra alatt jellemzően kisiskolások voltak. A válási folyamat elsősorban a korai iskolás éveket nehezíti, így szakmailag a tanítónők, az iskolákban dolgozó orvosok, védőnők, gyermekvédelmi felelősök, pszichológusok és az iskolavezetés felelőssége nagyon jelentős.

A szülők válási edukációjának szükségességét támasztja alá eredményünk, amely szerint a diákok szülei válását fele-fele arányban feszültséggel teli, illetve kulturált családi folyamatnak élték meg. Pozitívum, hogy a szülők fele sikeresen kezelte ezt a helyzetet, viszont ugyanennyien nem tudták helyesen megoldani.

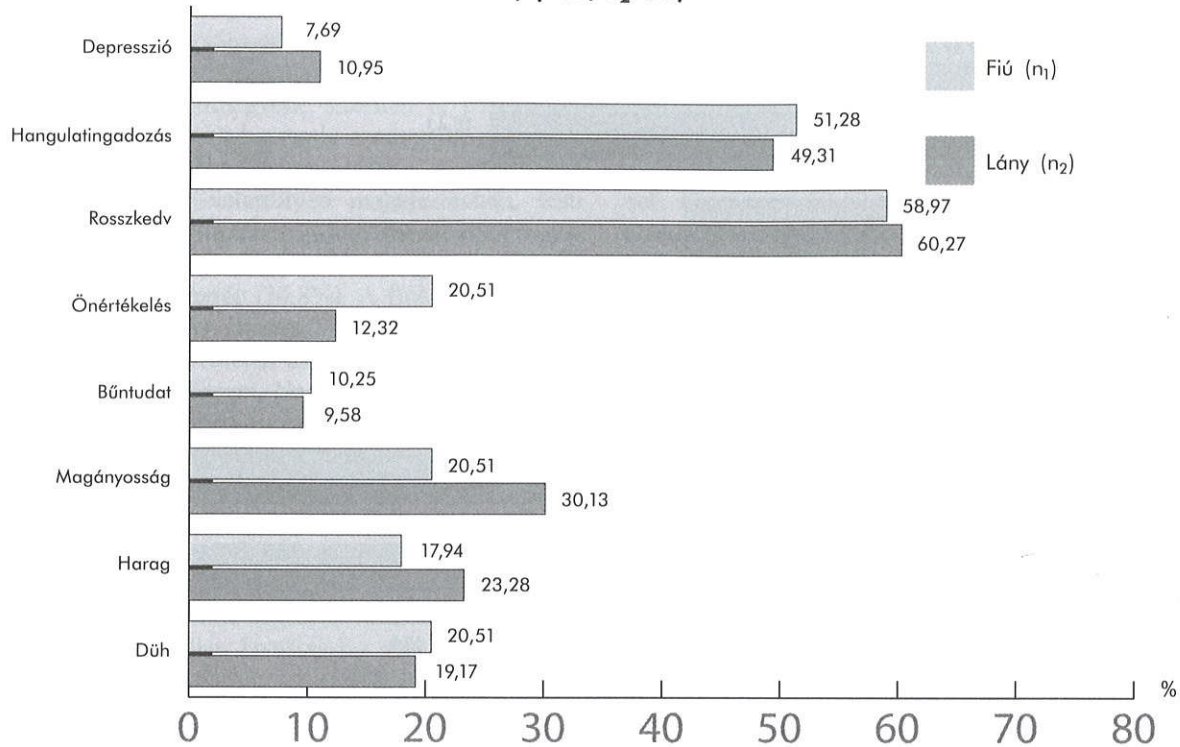
A válásra a gyermekek jellemzően negatívan (54,4%) vagy közönyösen (28,8%) reagáltak, viszont voltak olyanok is, akik megkönnyebbülést (13,4%) vagy kifejezetten örömet (3,4%) éreztek. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a gyermekek leginkább negatívan, közömbösen, esetenként megkönnyebbüléssel vagy örömmel, de nem egyformán reagálnak a válásra.

A válás időbeli feldolgozása szempontjából a diákokat megközelítőleg három egyenlő csoportba (1 éven belül, 1–6 év alatt, a mai napig nem feldolgozott válás) tudtuk sorolni. A válás feldolgozatlanságára vonatkozó adat igen elgondolkodtató. Figyelemre méltó, hogy a kulturált válási situációt megelőző diákoknak nagyobb arányban sikerült a válást 1 éven belül feldolgozniuk, de körükben is találunk olyanokat, akiknek a helyzettel a mai napig nem sikerült megbirkózniuk. Eredményeink alapján nem mondható ki egyértelműen, hogy a válás alatt tanúsított kulturált szülői viselkedés garancia a sebek gyorsabb begyógyulására.

A gyermekek háromnegyedét jellemzően az anyánál helyezte el a bíróság. A fiúk jelentős részével is ez történt, így a nemi identifikáció és férfi szereptanulás szempontjából ők kedvezőtlenebb helyzetbe kerültek. Ezt az állapotot tovább nehezíti, hogy 10,25%-uknak eleve rossz volt a kapcsolata az édesapjával, 33,3%-uknak pedig a válást követően romlott meg vele a viszonya. A gyermekek 13,4%-ánál az elhelyezésükre vonatkozó kérést – jellemzően az apánál történő elhelyezést – a szülők figyelmen kívül hagyták, így az amúgy is nehezített mindennapjaikat a szülővel kellett tölteniük, akivel kevésbé szerették volna. Jelzésértékű, hogy a 15, akarat ellenére elhelyezett gyermekből 9-nek negatív irányba változott a kapcsolata az őt gondozó szülővel. Véleményünk, hogy a gyermeki akarat és a gyermek nemének figyelembe vétele az elhelyezésre vonatkozó döntés kardinális kérdése kell, hogy legyen. Az egyszülős családban sérül a szerepek

4. ábra

Érzelmi változások, zavarok nemek szerinti megoszlása
($n_1=39$, $n_2=73$)

elsajátítása, ezért fontos, hogy a távol élő szülővel megegyező nemű személy (rokon, családi barát, pedagógus..., stb.) a gyermek közelében legyen. Ideális az lenne, ha a gondozó szülő nem akadályozná a távol élő szülővel való kapcsolat-tartást.

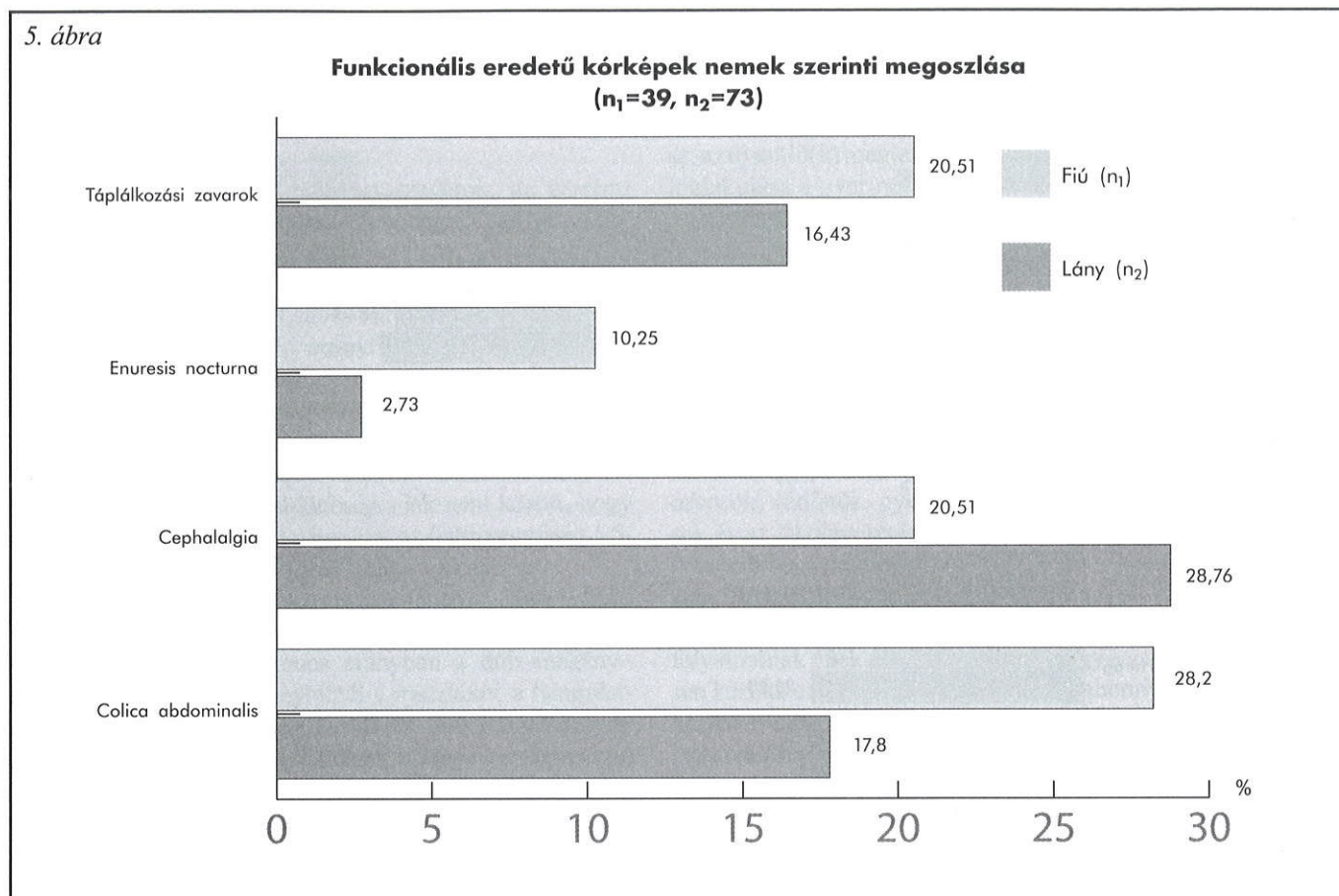
A gyermekek majdnem negyedének (22,3%) a válási procedúra és a szülők különköltözése mellett a lakóhelyváltozással is meg kellett küzdeniük. 60%-uknak a távol élő szülővel való viszonya negatív irányban változott. Eredményünk alátámasztja azt a szakmai tapasztalatot, hogy a lakóhelyváltozással járó válás nemcsak az új helyzetbe, szociális milióbe történő beilleszkedés, a régi, megszokott környezet, osztálytársak..., stb. elvesztése miatt jelent kritikus helyzetet, hanem a távol élő szülővel való kapcsolattartási nehézségek miatt is.

Az elvált szülők háromnegyede létesített új párkapcsolatot a válást követően, ami azt is jelenti, hogy a gyermekek háromnegyede kapott kéretlenül új szülőt, családot, esetleg nem vérszerinti testvért is. Ez a helyzet, a vérszerinti szülővel/szülőkkel való viszonyon jellemzően nem változtatott, viszont a gyermekek harmada számolt be megromlott kapcsolatról. Ezt igen magas aránynak találjuk. Úgy tűnik, hogy a családok egy részének nagy kihívást jelent ez a helyzet, a családstruktúra nagyon bonyolulttá, kezelhetetlenné válik, a vérszerinti és a nevelőszülők, a gyermekek nem tudják kezelni. Mindenképpen speciális szakmai segítségre van szükség.

Egyetértünk azokkal a szerzőkkel, szakemberekkel, akik azt vallják, hogy abban az esetben, ha a szülők legkésőbb a válás kimondásával megszüntetik a csatározásokat, akkor számos pozitív tapasztalatot nyer a gyermek. Megtapasztalja, hogy az élet rengeteg változást rejt magában, egy új helyzet nem feltétlenül rossz, nem kell katasztrófaként felfogni (13, 20, 22). Hangsúlyozzuk, hogy már a válás kimondása előtti nehéz időszakot is igen fegyelmezetten, az egyéni párkapcsolati sérelmeket teljesen félretéve kell a szülőknek megoldaniuk.

Kutatásunkban igazolást nyert, hogy a válás a gyermekeknek jelentkező tünetek tekintetében egyértelműen negatív hatású. Elgondolkodtató, hogy kivétel nélkül minden diáknál jelentkezett valamilyen tünet, egyetlen gyermek sem volt, aki valamilyen őt zavaró probléma/nehézség/betegség nélkül vészelt volna át ezt a helyzetet. Jellemzően nem egy, hanem több tünett kellett megküzdniük, a legtöbb tünetszám megdöbbentően sok (17) volt. A válást haraggal vagy szomorúsággal viselőknél átlagosan 6, azt semlegesen vagy pozitívan megélőknél 5 tünet jelentkezett, tehát lényeges különbség nincsen a két csoport között. Az 5 leggyakoribb probléma a gyakori rosszkedv, rossz közérzet, a hangulatingadozás, a rossz magatartás, a tanulási nehézségek és a zárkózottság volt. A tünetek 3 csoportra (magatartászavarok, az érzelmi élet változásai, funkcionális eredetű kórképek) osztása után, a nem-specifikusságra vonatkozó vizsgálatok szerint a fiúk körében gyakoribb a magatartásváltozás és a funkcionális eredetű kórképek előfordulása. Az érzelmi

5. ábra

élet zavarai esetén nem kaptunk statisztikailag alátámasztott bizonyítékot, mivel mindkét nem erősen érintett a problémában. A magatartászavarok tekintetében a fiúkra inkább jellemző az agresszió, a rossz magatartás és az öntörvényűség, a lányokra a zárkózottá válás. Funkcionális zavaroknál a fiúknál a *colica abdominalis*, táplálkozási zavar, *enuresis nocturna*, lányoknál a *cephalalgia* jellemző.

Az érzelmi élet területén a fiúk inkább éreztek hangulat-ingadozást, büntudatot, önértékelési zavart, dühöt, a lányok rosszkedvet, magányosságot, haragot, váltak depresszióssá. Az elvált szülők gyermekei által felsorolt, a válás után saját magukon észlelt tünetek, azok sokasága jelzésértékű. Úgy tűnik, hogy a bajban levő fiúk és lányok nem-specifikusan – és attól függetlenül is – számos módon jeleznek viselkedésükkel, érzelmeikkel, testi bajaikkal, jellemzően nem egy, hanem több tünettel is! A szülőknek, a gyermekek egészségéért felelősséggel tartozó szakembereknek sokkal jobban figyelniük kellene ezekre az egyértelmű jelzésekre és a problémák kezelésére is.

Tekintettel kutatásunk „súlyos eredményeire”, amelyek azt mutatják, hogy a válást a legnagyobb odafigyeléssel menedzselő szülők gyermekei is sérülnek a folyamatban, úgy gondoljuk, hogy az elsődleges cél a család részéről a tudatos családalapítás, a párkapcsolat/családi élet folyamatos karbantartásának, fejlesztésének akarata és az ezzel való munka, a szakemberek részéről a fentieket támogató kompetens szakmai segítségnyújtás, míg a másodlagos cél

a szülők válási edukációja. Javasoljuk, hogy a gyermekekkel a mindennapokban foglalkozó szakemberek képzési és továbbképzési, valamint az iskolák oktatási-nevelési programjainak kötelező részei legyenek a válásnak és a válás prevenciójának témakörei.

Összefoglalás

Napjaink válási mutatói arra utalnak, hogy a párok már nem törekednek a házastársi és családi problémák kezelésére, megoldásként gyakran a válást választják, megfélekezve a válás kiskorú elszenedőiről.

Kutatásunk célja annak vizsgálata, hogy hogyan élik meg a gyermekek a szülők válását, az egyik szülőnél történő elhelyezésüket, a lakóhelyváltozást, az új nevelőszülő megjelenését, s hogy ezek a változások miképp befolyásolják a szülő-gyermek kapcsolatot? Vizsgáljuk azt is, hogy a válást követően jelentkeznek-e a gyermekeknél tünetek/betegségek, és vannak-e közöttük nem-specifikusak?

Kérdőíves felmérésünket 2008. május-június hónapban négy Pest megyei középiskolában, olyan 9–12. évfolyamosok körében végeztük ($N=112$), akiknek szülei elváltak.

A váláskor betöltött átlagéletkor 9,01 év, a válási folyamat elsősorban a korai iskolás éveket nehezíti. A gyermekek a válást fele-fele arányban feszültséggel telinek, illetve kulturáltként élték meg, jellemzően negatívan (54,4%) vagy közönyösen (28,8%), kevesebben megkönnyebbülve

(13,4%) vagy örömmel (3,4%), de nem reagáltak egyformán. A gyermekelhelyezésre vonatkozóan a nemek tekintetében nem mutatkozott különbség. A szülőkkel való kapcsolatot nehezítette a gyermek elhelyezéssel kapcsolatos véleményének figyelmen kívül hagyása és a lakóhelyváltás is. A fiúk a nemi szereptanulás szempontjából rosszabb helyzetbe kerültek. A szülők háromnegyede létesített új párkapcsolatot, az új „szülőt kapók” harmada számolt be megromlott vérszerinti szülő-gyermek kapcsolatról. A gyermekek 100%-ánál jelentkezett valamilyen magatartásbeli, testi vagy lelki, jellemzően több tünet. A legjellemzőbbek a gyakori rosszkedv, rossz közérzet (59,8%), hangulatingadozás (50,0%) és tanulási nehézség (34,8%). A fiúknál gyakoribbak a negatív magatartásváltozások és a funkcionális eredetű zavarok, érzelmi területen a nemek tekintetében nem találtunk jelentős különbséget. Nem mondható ki egyértelműen, hogy a kulturált szülői viselkedés – bár igen pozitív hatású – garancia a kevesebb tünetre és a sebek gyorsabb begyógyulására.

Kutatásunk „súlyos eredményeire” alapozva elsődleges szakmai célként fogalmazzuk meg a tudatos családalapítás és a házasság/párkapcsolat/családi élet folyamatos karbantartásának és fejlesztésének segítségét, másodlagos célként a szülők válási edukációját. Javasoljuk a szakemberek képzési és továbbképzési, valamint az iskolák oktatási-nevelési programjaiba kötelezően beépíteni a válásnak és a válás prevenciójának témaköreit.

Summary

Divorce statistics of today hint to the fact that couples have not seek to tackle marriage or family problems yet, but often chose divorce as real solution forgetting interests of the minor endurers.

Our project goal is to examine how children can go through divorce of the parents, domicile changing, appearing of foster-parent and how these all can affect the child-parent

relation. Moreover we examine whether there are symptoms or diseases appearing after divorce, and are any of those sex-characterized.

Our questionnaire survey was carried out in four secondary school in Pest county between May and June 2008, focusing to children of 9–12 classes with divorced parents (N=112).

Average age of the children affected by divorce was 9,01, so divorce process makes mostly the early school years difficult. There were 50-50 percent of those who have gone through divorce with full of tension or lived that as cultured. They have typically reacted negatively (54,4%) or uninterestedly (28,8%), fewer with relief (13,4%) or with pleasure (3,4%), but not equally. Concerning placement of children there has been no difference between the two sexes. Neglecting the child's point on placement and domicile changing hampered relation to parents. Boys fell into a worse position as for the sex role-learning. Three-fourth of the parents got a new relation, where one-third of the children "getting new parent" reported worsened blood-parent-child relation. 100% of the children were affected by attitude-like, physical or mental (typically several) symptoms. The most typical ones were the frequent bad mood or general condition (59,8%), waving humour (50,0%), and learning difficulty (34,8%). Negative attitude changing and functional rooted disorders are more often in case of boys, while emotionally there is no significant difference between the two sexes. It cannot be said unambiguously that cultured parent behaviour guarantees less symptoms and faster recovery, even though it has quite positive effects.

Based on "heavy outcomes" of our survey, we point out the promotion of conscious family founding and that of permanent maintenance and development of marriage/relation/family life as primary vocational goal, while parental divorce education as secondary goal. We put forward to integrate compulsorily subjects like divorce and prevention of divorce to training and post-graduating programs of experts and to educational programs of schools.

IRODALOM

1. Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris, 2003, 351–372.
2. Bagdy Emőke–Kalo Jenő–Popper Péter–Ranschburg Jenő: *A család: harcmező és békeziget*. Budapest, Saxum–Affarone Kft., 2007
3. Baktay Miklós–Baktay Zelka–Csernus Imre–Kalo Jenő–Popper Péter: *Boldogtalan kapcsolatok: döntés, felelősség, gyávaság*. Budapest, Saxum–Affarone Kft, 2008
4. Bánki Árpád: *Válás gyerekszemmel, 1. rész*. <http://pkm.hu/?id=cikk&cid=38>, 2009. 01. 15.
5. Bognár Gábor–Telkes József: *A válás lélektana*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986
6. Buda Béla: *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1986, 60–62.
7. Buda Béla–Szilágyi Vilmos: *Párválasztás*. Budapest, Gondolat, 1988, 75–109.
8. Cole, Michael–Cole, Sheila R.: *Fejlődéslélektan*. Budapest, Osiris, 2006, 440–441.
9. Csernus Imre: *Ki nevel a végén?* Budapest, Jaffa, 2008, 10–87.
10. Feuer Mária: *A gyermek és a válás – A „mártír” szülő*. <http://www.patikamagazin.hu/index.php?cikk=1355>, 2009. 01. 15.
11. Feuer Mária: *A gyermek és a válás – El ne áruld!* <http://www.patikamagazin.hu/index.php?cikk=1816>, 2009. 01. 15.
12. Feuer Mária: *A gyermek és a válás – Menj a szobádba!* <http://www.patikamagazin.hu/index.php?cikk=1290>, 2009. 01. 15.
13. Figdor, Helmut: *A reménység peremén*. Budapest, Fekete Sas, 1996, 118–207.
14. Fischer Eszter: *Modern mostohák*. Budapest, Saxum, 2005
15. Gaier, Otto R.: *Elvált szülők gyermekei mesélik*. Budapest, Magvető, 1980

16. Ginott, Haim: *Szülők és gyermekek*. Budapest, Medicina, 1980, 192.
17. Hernádi Miklós: *Újabb családbomlási adatok és álláspontok az angolszász országokban*. <http://www.socio.mta.hu/mszt/20011/hernadi.htm>, 2008. 12. 08.
18. Horváth Magdolna: *A válás hatása a gyermekekre*. <http://koloknet.hu/289-a-vls-hatsa-a-gyermekekre>, 2009. 01. 15.
19. Kalo Jenő–Pándy Mária–Popper Péter–Ranschburg Jenő: *Felcserélt szerepek*. Budapest, Saxum–Affarone Kft., 2007
20. Kelemen Hetti: *A válás hatása a gyermekekre*. <http://csaladinet.hu/index.php?module=news&target=article&id=468>, 2009. 01. 15.
21. Központi Statisztikai Hivatal. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab11_01ib.html, 2011. 05. 10.
22. Loerser, Sven: *Ha a szülők válnak...* Budapest, Park, 1996, 11–33.
23. Maushart, Susan: *Asszonyors*. Budapest, Alexandra, 2001, 10–27.
24. Pongrácz Tiborné–Spéder Zsolt: „Élettársi kapcsolat és házasság – Hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón.” *Szociológiai Szemle*, 2003., 4. évfolyam, 55–75.
25. Szakács László: *Menni vagy maradni? Kérdezd meg a gyermeket!* <http://www.freeweb.hu/kulon-ut/2000-2/3/index.html>, 2009. 02. 04.
26. Török Mónika: *Olympe de Gouges – A nők jogainak nyilatkozata szerzője*. <http://www.minok.hu/node/573>, 2009. 02. 05.
27. Vajda Zsuzsanna–Kósa Éva: *Neveléslélektan*. Budapest, Osiris, 2005, 533–539.
28. Watkins, Susan Alice–Rueda, Marisa–Rodriguez, Marta: *Nesze neked feminizmus!* Budapest, Ikon, 1996
29. Winn, Marie: *Gyermekek gyermekkor nélkül*. Budapest, Gondolat, 1990, 167–172., 177–180.